

Dalarö Gästgifvaregård

Del 2

1905

Gästgifveristadgan

I äldre tider före tillkomsten av gästgivaregårdar måste varje bonde vara beredd att ta emot resande.

Kungens män och andra herremän hade rätt att utan kostnad kräva mat, husrum och foder till hästarna.

En del resenärer uppgav också falskt att de var ute i konungens ärende och krävde fri gästning.

Under 1600 – talet växte missnöjet bland bönder i takt med att resandet ökade i omfattning.

För att komma tillrätta med missbruket infördes ett bevis på att man färdades i offentlig tjänst.

Det var ett tjänstetecken med kungens och rikets vapen inpräglat.

För den efterhand växande förvaltningsapparaten krävdes allt fler kurirer.

Kurirerna försågs med legitimation i form av postvapen, men dessa blev ibland förfalskade.

Det bestämdes då att även kungliga kurirer skulle betala bönderna för gästning.

Men även detta system övergavs.

Många kurirer stoppade pengarna, som de blivit utrustade med för att betala bönderna i egen ficka och krävde fri gästning som tidigare.

Reformen att kurirer skulle betala hade inte blivit känt bland bönderna.

Men även utan missbruk handlade det om en påtaglig börda för bönderna längs de trafikerade vägarna.

Problemen med fri gästning löstes först 1649 då fri gästning förbjöds i den nya gästgiveristadgan.

År 1649 utgav drottning Christina en ny gästgivarstadga med regler och bestämmelser för gästgiveri, väghållning och skjutsning.

Gästgiveri, skjutshållning och väghållning knöts nu samman till ett integrerat kommunikationssystem med gästgivaren som ansvarig.

Bönderna som skötte skjutsarna skulle nu få reglerad betalning av gästgivaren.

Böndernas skyldighet att underhålla vägarna övertogs av gästgivarna.

I gästgiveristadgan fastslogs att gästgivaregårdar skulle byggas med ca två mils mellanrum och att kungen utsåg gästgivare.

Markägaren skulle uppföra gästgivaregården och för det erhöll han skattelättnader som motsvarade byggkostnaden.

Gästgivaregårdar var endast de med kungligt privilegium.

Med privilegiet följde att man hade ensamrätt till försäljning av brännvin.

Vidare slapp gästgivaren och upp till sex drängar utskrivning till krigstjänst.

Gästgivaren hade ansvar för att byggnaderna var väl underhållna, att rummen inte var dragiga, att maten inte var skämd och att hygienen var god.

Det var vägmästaren som kontrollerade om gästgivaregården uppfyllde reglerna enligt gästgiveristadgan.

Detta utfördes i samband med att han besiktigade skjutsvägarna.

Här följer några regler:

En avdelning skulle finnas för finare folk och en för vanligt folk.

Se till att kniv, gaffel och sked ej ha den ringaste matrest på sig från föregående måltider.

Då servett framställes bör den vara ren.

Skär ej brödsnivorna tjockare än ¼ tum.

Bjud ej resande härsket smör eller illafarna ägg.

Håll rummen varma då kall väderlek inträffar, även om inga resande för tillfället finns i dem.

Med kungligt privilegium följde också ansvar.

Gästgivarna skulle svara för att gästgivaregården var väl underhållen och att gästerna var nöjda med mat och husrum.

Att egna vägar och skjutsvägar var väl underhållna och snöröjda.

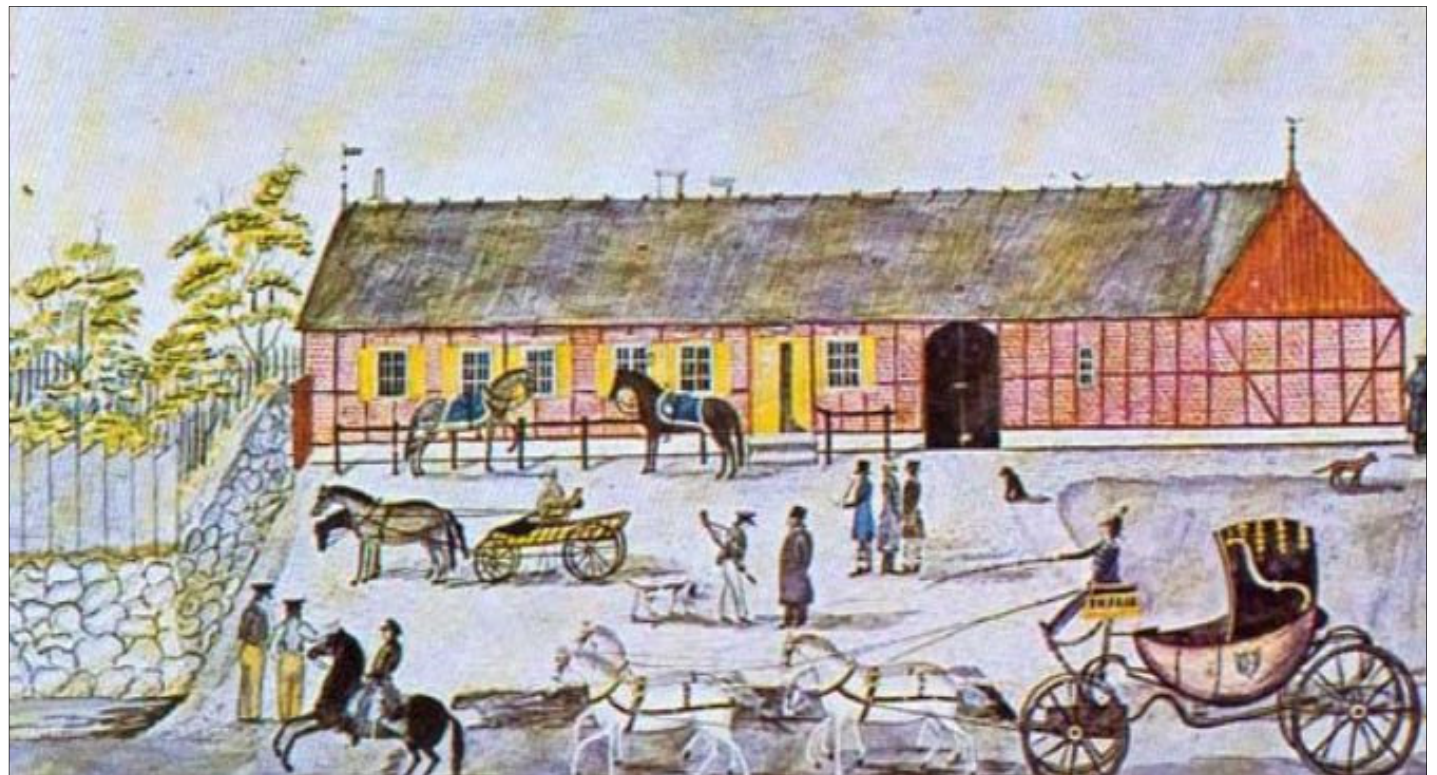
Att resande skulle ha tillgång till hästskjuts i enlighet med skjutsavtal.

Vid varje gästgiveri skulle från 1762 finnas speciella dagböcker.

Där skulle alla resande antecknas, varifrån de kom och vart de skulle resa.

Fram till 1860 rådde inrikes passtväng i Sverige, för förflyttning mellan olika städer.

För att resa krävdes att man hade ett av landshövdingen utskrivet respass.

I gästgivarestadgan föreskrevs att milstenar skulle uppsättas längs landsvägar för att markera avstånd.

Mätningen utgick från Stockholms slott.

Syftet med milstolparna var att få tillförlitligt underlag för beräkning av reseersättning.

Milstolparna är oftast försedda med kunglig krona och monogram, miltal och landshövdingens namn.

Landshövdingen var ytterst ansvarig för vägarna.

Milstolpen vid kanalbron är av sten med Gustav III:s monogram under den kungliga kronan, med miltalet fyra.

Milstolpen vid kanalbron är fornminnesmärkt.

Gästgiveristadgan uppehöll sig också vid vilka trafikregler som skulle råda i landet. Principen om vänstertrafik slogs fast och för möten på smala vägar stadgades att den gående fick vika för den ridande, den ridande för den åkande, den mindre vagnen för den större.

Dalarö gästgiveri användes också som möteslokal.

Tingsförhandlingar flyttades ibland från Tingshuset i Västerhaninge till Dalarö gästgiveri beroende på ärendets karaktär och var brottsplatsen låg.

Även skatteuppbörd och mantalsskrivning för Dalarö socken ägde rum på gästgiveriet.

När Tyresö gods, Dalarö kapell, Ornö kapell och Nämdö kapell år 1745s skulle träffas för att fördela krontiondet så skedde det på "Dalarö Krog".

Dalarö krog 1745.

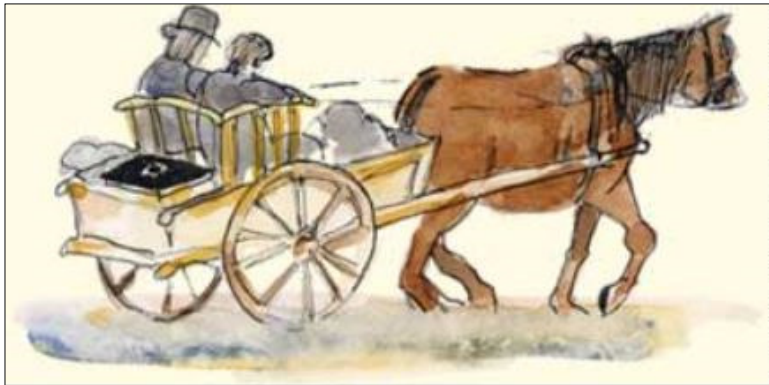
Terminer til Kronotionde samt afvads och Re-
stantie stämmer uti Stockholms Höfdingedö-
me för År 1744. som komma at hållas:
I Krono Weraln. Lindströms Fögderi.
1745. { Österhaninge Soek. } uti Sanda gäst-
Jan. d. 26. med { Utö Capell. } gifwaregård.
d. 30. { Tyresö Soek. }
{ Dalarö Capell. } uti Dalarö Krog.
{ Ornö dito }
{ Nämdö dito }

Skjutsavtal

När man förr i tiden skulle förflytta sig på land hade man bara två sätt att göra det på, nämligen till fots eller med hjälp av häst.

Redan år 1561 tillkom en skyldighet för tavernor att hålla skjutshästar och detta var startpunkten för svenskt skjutsväsen.

Skjutsningen utfördes av inhyrda hästar från bönderna som fick släppa till hästar när resande beställde skjuts.

Detta kunde upplevas som närmast en katastrof, att mitt under skörden tvingas avvara ett antal hästar och drängar för skjutsning.

Fram till 1689 tvingades även bönderna till fri skjutsning vid "kronoskjuts" – krigsmaterial och trupper, "kungsskjuts" – kungahuset och hovet och "fångstskjuts" – häktade som transporterades till domstol eller fängelse.

Enligt gästgiveristadgan skulle gästgivargårdar finnas på ett skjutshålls avstånd längs de större vägarna.

Ett skjutshålls avstånd är 2 – 2 ½ mil och bestämdes av att hästarna inte fick gå mer än 3 mil, då de ofta var trötta när de togs från arbetet på gården.

Kostnaden för att färdas en mil med skjuts motsvarade dagslönen för en man med häst.

Det säger sig själv att endast ett fåtal hade råd med detta.

Under 1700 – talets sista del började man använda fjädrar under vagnarna för att förbättra komforten.

Tidigare var vagnskorgarna upphängda i läderremmar som man dämpade stötarna med, men gjorde passagerarna "sjösjuka".

Obehagliga överraskningar och omskakande färder bjöds ofta de resande på. Bekymret var också bytet av häst vid gästgiverierna.

Ibland kunde man få vänta länge innan en bonde kom med sin häst.

Hästtransporterna var miljövänliga men förhållandevis långsamma, med en medelhastighet på 7 km/tim.

Här nedan återges ett skjutsavtal för Dalarö Gästgivaregård från 1858 när Coopverdie Captain A,F. Hellström var arrendator och gästgivare.

Hästar och åkdon skulle under alla årstider efter beställning finnas tillgängliga för resande:

- ⊗ Två hästar inom två timmar och fyra hästar inom fyra timmar under de sex sommarmånaderna.
- ⊗ Två hästar inom en timme och fyra hästar inom fyra timmar under de sex vintermånaderna.
Vintertid hade bönderna mindre att göra i jordbruket och kunde därför snabbare ställa upp med hästar.
- ⊗ Ett paråkdon på hjul med två säten och med fjädrar antingen under vagnskorgen eller under sätena, stoppade dynor samt fotsäckar av läder eller vattentätt tyg.
- ⊗ Två enbetsåkdon på två stora hjul men blott med ett säte för två personer med lika beskaftenhet som paråkdonet vad gäller fjädrar, dynor och fotsäckar.
Vintertid användes medar i stället för hjul på åkdonen.

Wid Dalarö:

Under de sex vintermånaderne: Två hästar inom en timme och fyra hästar inom fyra timmar efter beställning; samt under de öfrige sex eller sommarmånaderne: Två hästar inom två timmar och fyra hästar inom fyra timmar efter tillfälgelse; och under alla årstider ett paråkdon, två enbetsåkdon, två skjutsare och en ridfjadel.

Of alla åkdonen skola finnas färskilda för hjul och kälkar, paråkdonen försedde med två säten och enbetsåkdonen med ett säte, å karrorna hwilande på fjädrar af jern och träd; börande alla hjulåkdon wara försedde med jernaxlar och muttrar. Till skjutsare få icke begagnas andra än manspersoner, som fylt 15 år samt äro pålitlige och wälrejdade. Jewäl åligger det entreprenörerne att wara försedde med erforderligt antal starka och ändamålsenligt förfärdigade seldon samt att ständigt hålla hästar, åkdon och seltog i ordning, så att de, när helit det påfordras, må kunna wid af Kronobetjeningen anställd besigtning godkännas.

Samtliche skjutskyldige wid ofwannämude gästgivareregårdar worda härmed äfwen kallade att wid omförmälde auktionstillfällen sjelfwe eller genom befullmäktigade ombud tillstädeskomma, för att höras och yttra sig öfwer skeende anbud; och ankommer det på hwarje skjutskyldig enskildt, att ontaga eller förkasta de erbjudna wilkoren, dock att de från sammanträdet uteblifwande få åtnöjas med de beslut, som de fleste närwarande biträda, och om röstetalet blifwer lika, gäller deras mening, som bifalla entreprenaden; skolande, om entreprenaden för en del af något skjutslag tillwägabringas, de skjutskyldige, som icke derpå ingå, bestrida

För körning av åkdonen skulle gästgivaren hålla med två skjutsare vilka skulle vara manspersoner, som fyllt 15 år och som är pålitliga och välartade.

Det ålåg gästgiveriet att vara försedd med erforderligt antal starka och ändamålsenligt förfärdigade seldon, samt att ständigt hålla hästar, åkdon och seltyg i ordning, för att de när helst det påfordras må kunna vid av kronobetjäningen anställd besiktning godkännas.

År 1878 ändrades den gamla skjutsstadgan och därefter kunde en entreprenör åta sig skjutsning.

Entreprenören behövde inte vara samma person som var gästgivare.

Skjutsväsendet växlade nu över till ett entreprenadssystem där det hölls auktioner där lägstbjudande fick uppdraget.

En av de för bönderna viktigaste nyheterna var att skjutsningsbesväret skildes från jordbruket.

Bönderna behövde inte längre avvara hästar och drängar för skjutsning.

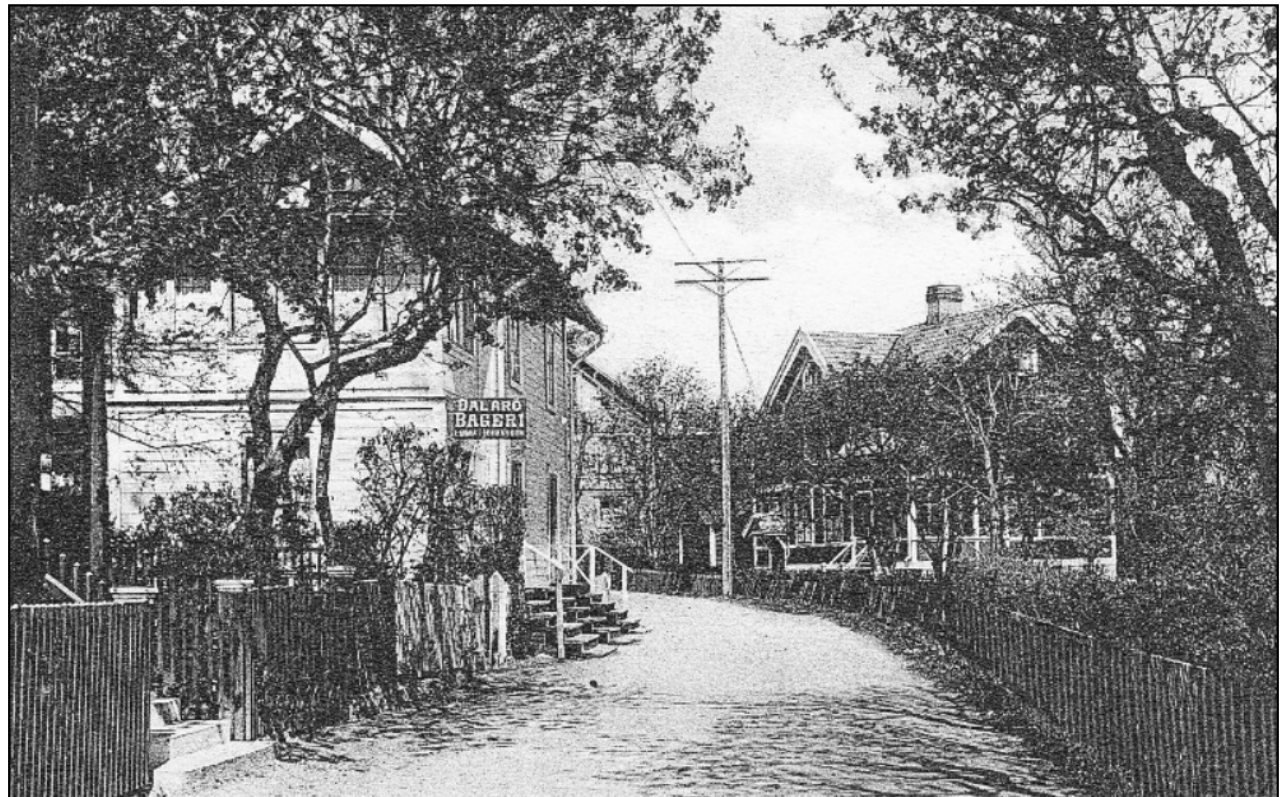
I samband med den ändrade skjutslagen övertog handlaren Per Erik Jansson skjutsningen från och till Dalarö.

Dalarö Hotell kunde nu koncentrera sig på restaurang- och hotellverksamhet.

**Här nedan följer en text som är saxat ur Lennart Jarnhammars artikel
”Bland smörgifflar, Toscatårtor och Dalarölimpor”**

**På den nuvarande bageritomten vid hörnet Odinsvägen och Norevägen,
nuvarande Mästerlotsens väg, hade Dalarös telegraf- och postmästare
löjtnant Bratt från början av 1840 – talet varit bosatt med sin familj.
Då postmästare Bratt avled våren 1873 övertogs fastigheten av handlaren
Per Erik Jansson och hans hustru Brita.
Huset var stort nog att hysa gäster.
Det fanns också utrymme för en mindre utskänkningskrog.
En liten krog som väl mer var till för enklare folk än för de mer krävande
sommargästerna.**

Handlare Jansson började nu kalla sig för "gästgivare".
Samtidigt som den lilla gästgivarkrogen öppnade fick "gästgivarhustrun Brita" idén att också öppna ett litet bageri vägg i vägg med krogrummet.
Huset byggdes av utrymmesskäl på bakåt där själva bageriet kom att ligga.
"Gästgivare" Jansson kom också över en obebyggd tomt som låg på den plats som idag kan beskrivas som korsningen Birger Jarlsvägen och Mästerlotsens väg.
Där byggde han ett större stall med tillhörande vagnslider och höskulle.
Han höll där fem hästar och befordrade resande.
Under slutet av 1800 – talet fick hästskjutsarna konkurrens av ångfartygen som fångade upp en anseelig del av den persontrafik som annars skulle gått på vägarna.
Då handlare Jansson avled 1890 lades skjutsverksamheten ned på Dalarö.
Bagerirörelsen drevs vidare av änkan Brita Jansson, som började titulera sig "bageriidgerska" .
Sannolikt var det i denna veva som namnet "Dalaröbageriet" blev ett begrepp.

Arrendekontrakt

Arrendekontraktet är en avskrift av Lennart Jarnhammars handskrivna noteringar.

Den 24 oktober 1855 upprättades ett arrendekontrakt mellan Coopverdie Captainen A.F. Hellström och änkefru Berg gällande Gästgifvaregården på Dalarö.

Kontraktet gällde Gästgifvaregård med därtill hörande jord och ängsmark emot nedanstående villkor.

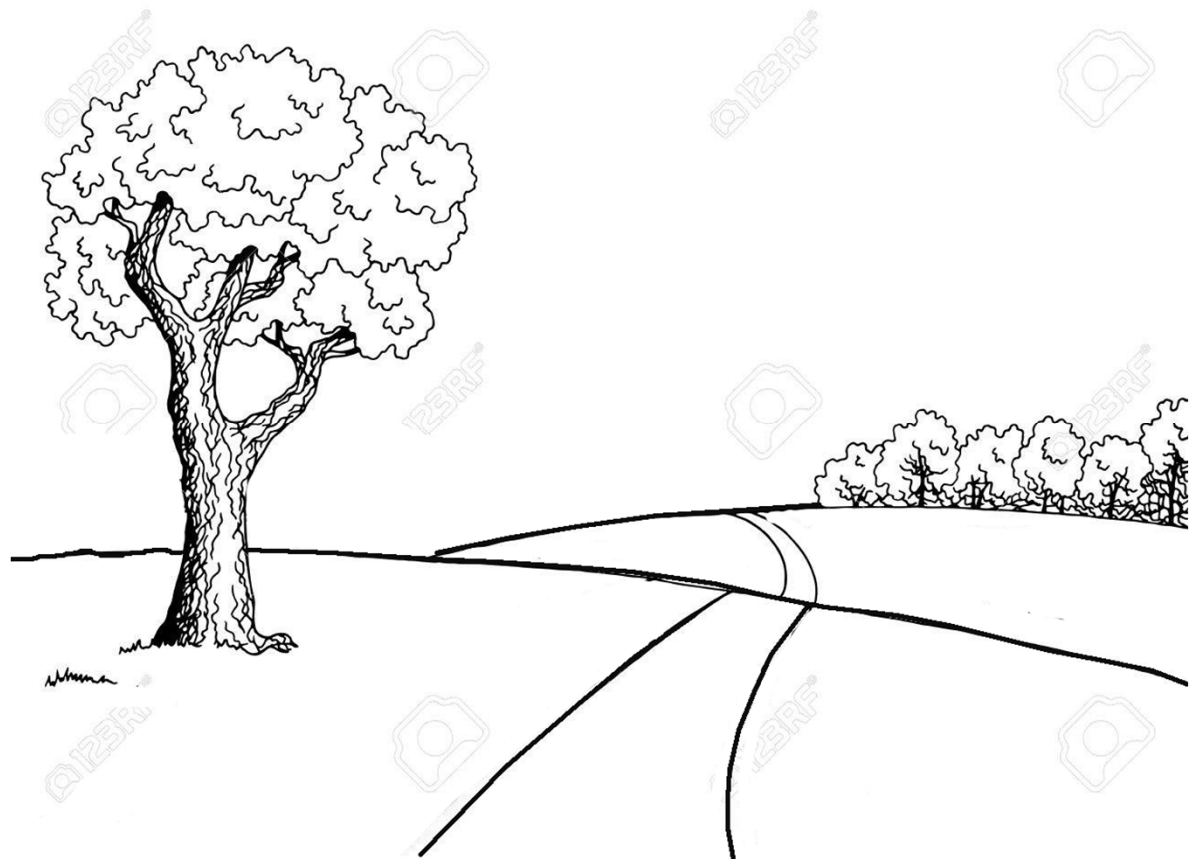
- 1 Arrendet från 14 mars nästkommande år 1856 till samma tid 1861. Då skall allt avträdas "utan vidare uppsägning". Tre gode man skulle då inspektera fastigheten. En valdes af Hellström. en av fru Berg och en utomstående.
- 2 Arrendesumman var fyra hundra Riksdaler Riksgäld Första kvartalet 100 Riksdaler samt vidare 100 Riksdaler var tredje månad.
- 3 Fastigheten skall skötas som den befanns vid kontraktskrivandet.

- 4 Utöver åker och äng ingick också Aspön med dertill Holmen tillhörande fiskevatten.
Även ha att i Dalarö skog, sommarföda så många kor, som kunnat vinterföda af det foder som inbärgas från Egorna till Gästgifvaregården.
- 5 Foder och gödsel får ej från stallet afföras.
- 6 Hellström fick bara ta timmer till erforderlig byggnation av fastigheten och stängsel med samråd med ägaren.
Arrendatorn nödgas sjelfve anskaffa sig vedbrand emedan ingen sådan får huggas varken på Gästgifvaregårdens Egor eller Dalarö Skog.
- 7 Alla uthus af Tred(Träd) skall arrendatorn låta rödfärga, samt alla takhuvar och takrännor skall med en blandning af tjära stenkol svärta utstrykas äfve som brandstegarna, allt på arrendatorns egen bekostnad.
- 8 Arrendatorn ansvarade även att hålla vägar för "Skjutsens utförande för ¼ Mantal Westertorpet, väghållning för samma hemmans del, samt för alla andra för egendomen och Gästgifvaregårdens hållning "af hvad det vara må", utan ersättning.

- 9 Att sota, att noga vårda elden, att icke bära ljus utan lykta i wind, källare eller andra uthus. Hålla ordentligt till resandes bekvämlighet, så att skäl till klagomål uteblir och att stället ej misskrediteras.
- 10 Om arrendatorn inte upprätthåller dessa löften äger ägaren rätt att omedelbart säga upp kontraktet och avhysa arrendatorn, men att han "ändock betalar arrendet till laga. efterkomna samt att ersätta vad han åsamkat ägaren".

Små Dalarö 24 oktober 1855 Anna Sophia Berg

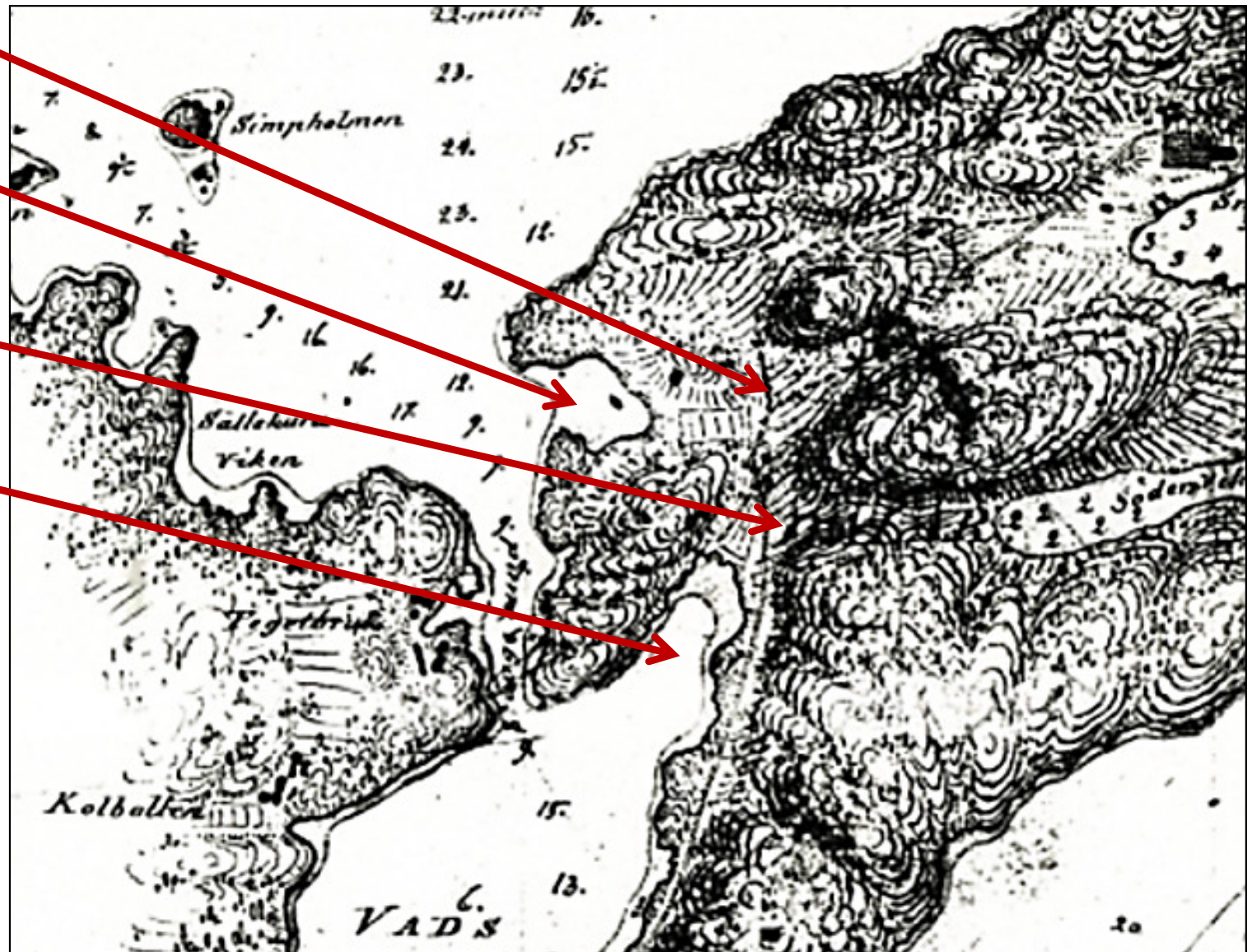

Westertorpsgårdet

Westertorpsviken

Borgsviksgärde

Borgsviken

Vilken jord och ängsmark som avses framgår ej av avtalet, men kan vara Westertorpsgårdet och Borgsviksgårdet.

**Sammanställt av
Klas Rosberg
Olle Dolk
Anders Bengtsson
År 2020**

